

Тягар життя

Девід Герберт Річард Лоуренс

Оповідання

Переклад: Ірина Бояновська

1

Вона стояла посеред кімнати, розслаблена і водночас напружена. Її червоняста сукня спадала шовковистими хвилями. Свічка осявала її постать, струнку поставу, русяве волосся, недбало зібране на маківці, молоде, весняної свіжості, піднесене обличчя. Вона була вбрана в елегантну шовкову сукню багряного кольору. Краса її вражала своєю довершеністю. Лише кохання могло створити таку дивовижну досконалість. На столі перед нею лежали пальто і капелюшок.

Дівчина стояла самотня, задумана, в полоні суперечливих почуттів, пальці її опущеної руки нервово терлися пучками. Між зведеними бровами залягала напружена складка.

Мерехтіння свічки м'яким світлом розливалось по кімнаті, заломлюючись на побілених стінах і стелі. То була велика мансарда з двома вікнами і стелею, що вигиналась аркою, від чого бічні стіни були нижчі. Під однією з них стояло односпальне ліжко, вже розстелене на ніч. Неподалік — залізна піч, а між вікном і ліжком — стіл з письмовим приладдям; гарний кактус з яскраво-червоними квітками, що стояв на ньому, відкидав на стіну химерну тінь. Біля другого вікна стояв ще один стіл, а напроти на дверях висів чоловічий одяг — військовий. Без сумніву, це була чоловіча оселя, схоже, що молодого лейтенанта.

Дівчина, яка у своїй яскраво-червоній сукні скидалась швидше на жінку, ніж на дівчину, вийшла з задуми й рушила до столу. Вуста вперто стулені: можливо, в гніві, а може, й від болю. Вона взяла велику агатову печатку, глянула на вирізьблений герб, поводила по ньому пальцем і поклала. Погляд її перекинувся на старий пивний кухоль, що правив за табакерку, ковзнув по срібній скриньці у формі вази, теж дуже старій і вишуканій, зупинився на мисці з сургучем. Торкнула його пальцем. Так, саме цією темною зеленою гущею і був скріплений останній лист до неї. Бог з ним! Вона недбало перевернула бювар — і тут його гербова печатка.

Вона підступила до вікна, виглянула, а тоді розчинила його і вдихнула на повні груди прохолодне нічне повітря. Як добре! Ген унизу під нею — вулиця, ледь видимий казковий Молочний Шлях, по якому, наче роботять мурахи, снують темні фігурки людей. А онде торохкотить по бруківці карета, така крихітна, аж сміх бере. Та що їй до цього всього?! Він не прийшов...

Дівчина підвела очі. Зірки спалахували білими вогниками і здавались ближчими, ніж вулиця, — справжнішими, ріднішими. Звівши лице до зір, так і стояла, притискаючи руки до грудей, вся у напруженому болісному чеканні. Звуки, що долинали з вулиці, були якісь непевні, мов з мурашиного царства. Зате величаві зорі

над головою вражали своїм блиском, своєю непогрішимістю, вічністю. І вона відчула, як холод зірок пройняв її серце.

Вона здригнулась. У двері постукали.

— Є хто-небудь?— почувся жіночий голос.

— Заходьте, — озвалась дівчина.

Вона обернулась, зіщулившись, — нелегко зустрітися з людиною після споглядання небесних зірок.

У кімнату зайшла худорлява вродлива смаглява дівчина, вбрана в екстравагантну сукню з пурпурного шовку і темно-синього велюру. З нею був присадкуватий непоказний лейтенант у голубому мундирі.

— А, це ти! Сама? — Тереза — так звали гостю — підійшла ближче. — А де ж Фрід?

Дівчина у червоному мовчки знизала плечима й одвернулась.

— Нема, значить! І де він — не знаєш, звичайно?! От тютій! От вайло! — Тереза обернулась до свого кавалера й запитала:

— Де він?

Молодий лейтенант здвигнув плечима і відповів:

— Він сказав, що вийде через півгодини.

— Ха! За півгодини! Коли сказав — дві години тому?

Той знову знизав плечима. З-під красивих вій на них дивились холодні очі. Очевидно йому не подобалося, що його прекрасна подруга гнівається, наче пантера.

— Я знаю, де він! — вигукнула Тереза. Підійшла до розстеленого ліжка й сіла на ньому. У Марти, дівчини у червоному, лиховісно наморщилось чоло.

— Вино, жінки, карти! — провадила Тереза. — Дам вони воліють лиш тих, що на картах.

Мій коханий має чотири дами,

Чотири дами має мій ко-о-ханий.

Урвавши, вона повернулась до Поудевіля:

— Карле, коли ти йшов, він був у виграші?

Молодий барон знову здвигнув плечима і відповів:

— Tant pis que mal[1].

— Хай тобі абищо з твоїм Tant pis que mal, — скрикнула Тереза. — Ти сам Tant pis que mal. — У неї вирвався дивний смішок. — Марто, може, він принесе тобі цілий мільйон...

Хвилину панувала тиша.

— Аякже, принесе, — сказала Марта.

— А чому б і ні? — насмішкувато спитала Тереза, — Ти ж обожнюєш цього дурисвіта! Але що ти збираєшся робити, Марто, голубонько? Чекати на нього? І не думай, чуєш? Це ж треба таке вигадати — чекати на мужчину, так, ніби він її законний чоловік. Давай-но, голубонько, капелюшок на голову, і гайда. Куди це ми зібрались, Карле? В Гаєрс? В Гаєрс, Марто. Ну, родімо швиденько, ти відмучилась, Марто, моя ти мученице. Капелюшок на голову — і гайда!

Тереза кулею зірвалась з ліжка — їй не терпілося йти.

— Ні, я лишаюсь, — сказала Марта.

— Не будь такою дурепою! — вибухнула Тереза. — Лишається! Я б йому показала, як на нього чекати! Аякже, піймаєш чеканням цю небесну птаху! — Вона піднесла до уст руку долонею догори і дмухнула: мовляв, була пташка — і нема її.

Молодий лейтенант мовчки спостерігав за ними з легким усміхом у темних очах. Тереза розпалилася — суцця пантера!

— Е ні, Марто, ти не чекатимеш ані хвилини — годі! Корчити з себе Гретхен — дурість! Тобі ще жити і жити! Вдягай капелюшка. Ну, будь розумницею.

— Ні, — затялася Марта, і на її розквітлому обличчі відбилася вперта рішучість. — Нікуди я не йду. Рано чи пізно він таки повернеться.

На мить знову запала мовчанка.

— Ну що ж, — Тереза накинула на себе плащ, — раз так, то бувай. Адьє, моя люба. Господь з тобою.

Молодий лейтенант гречно вклонився, і вони вийшли, а дівчина у червоному знов опинилася сама.

Вона пішла до столу і готичним шрифтом стала виводити на папері своє ім'я.

МАРТА ГОГЕНЕСТ

МАРТА ГОГЕНЕСТ

МАРТА ГОГЕНЕСТ

З вулиці долинав глухий шум. З вікна війнуло холодом. Марта підвелася, зачинила його і повернулася до столу.

Аж ось двері відчинились, і в кімнату зайшов молодий офіцер у темно-синій двобортній шинелі, застібнутій під саму шию. Зайшов розмахисто; кинувши оком по кімнаті, зачепив ним і Марту, що сиділа до нього спиною. Вона все чекала. Він зачинив двері, зграбним легким рухом скинув шинель, пішов її вішати. Кожен звук був такий знайомий: ота швидка легка хода — кожен його рух! Та вона все черкала й черкала, а свічки обабіч похиленої голови просвічували волосся тоненькими ниточками, що розпорошували сяйво. Видиво гарне, і в нього защеміло серце. Але геть жалість!

— Ти що, чекала? — спитав він, аби щось запитати.

Яке образливе пусте запитання! Вона не ворухнулася — ніби не чула. А він був настільки заглиблений у власну трагедію, що майже не помічав її.

То був стрункий юнак, гарний з лиця і зграбний. Обличчя — зблідле, а в розширених напружених очах — щось невловиме. Отруений відчаєм, що скував його розум і рухи, він лише краєм свідомості сприймав присутність дівчини.

Вона ж — тільки-но він увійшов — боялась дихнути. їй здавалось, ніби її зв'язали й замурували живцем. Раптом вона підвелася, так несподівано, що він здригнувся, і постала перед ним — струнка, сліпуча, небезпечна.

— Ну то як — є мільйон? — кинула йому глумливо, пропікаючи його очима.

Він став розстібати пояс, щоб перевдягтися.

Вона оглядала його з голови до ніг. А він мовчав, не міг зронити й слова — губи

немов скам'яніли. Та у мовчанці була його сила.

— Ну то як — є мільйон? — їдко перепитала вона.

— Ніяк! — випалив він, різко обернувшись. — Радій, що я хоч прийшов додому живий! — розпачливо крикнув він і знов загорнувся в мовчанку.

Перед нею стояв приречений чоловік. Ніщо. Дівчина відвернулася з глумливою посмішкою. І все ж вона потерпала за нього — бо конала.

А він усе стояв, геть безпорадний. Потім почвалав до письмового столу й сів понуро, як побитий пес.

Погляд його впав на аркуш, пописаний її ім'ям. У голові промайнула думка: мабуть, воно їй дуже до вподоби. Він узяв печатку і став крутити нею, наче жонглюючи, поки вона впала на стіл. Марта стояла напружена до краю. Він зовсім забув про неї.

Вона впиалась очима в його скоцюрблену фігуру. Добротна тканина мундира підкреслювала лінії його спини. А її щось муляло, муляло; зрештою вона збагнула, що їй несила тамувати жадання його красивого тіла, несила терпіти його заціпеніння й самозабуття, його цілковиту заглибленість у власну трагедію, за якою він не помічав її. Та зрештою її воля полонила його, витиснула з нього трохи уваги та чоловічої безпосередності.

— Наскільки я зрозумів, ти сердитися за те, що я спізнився? — запитав він з потугою на іронію. Як можна сердитися через якісь там дурниці, коли він — у безодні! Якою неосяжною була його біда! Якими нікчемними здавались її образи!

Щось у його голосі обпалило її, а тоді пройняло крижаним холодом.

— Не можу сказати, що я в захваті, — холодно мовила вона, відвертаючись до вікна.

Він сидів, схилившись над столом, і переминав щось у пальцях. Вона поглянула через плече. Не чоловік, а згусток нервів! Руки гарні, а на пальці ще й велика агатова печатка в жовтавих промінцях; тільки побільше б тим рукам рішучості, відваги. Якись вони наче боязливі, винуваті.

— Все, мені кінець, — проказав він, ніби сам до себе, гойднувшись в кріслі.

Який він вишуканий і зграбний у кожному русі, а який чутливий — і як усе це вабило її!

— Чого це раптом? — запитала вона з удаваною байдужістю.

Він аж скипів: яка легкодумність! Та якби його вбили, вона б засумувала не більше, аніж коли б у неї відібрали півфунта цукерок.

— Чого це? — передражнив він. — Усе та сама неістотна причина.

— Борги?

— Так точно.

Вона спалахнула гнівом.

— Що ж на цей раз? Знову програв?

— Три тисячі марок.

Від гніву їй відняло на хвилину мову.

— Який же ти бовдур! — зрештою випалила вона. — Отже, тобі кінець через якісь три тисячі марок?! Недорого ж ти себе ціниш.

— Три тисячі і все інше, — сказав він, витримуючи sang froid[2].

— І все інше! — передражнила вона. — Отже, через три тисячі — і все інше — твоє життя скінчилось!

— Моя кар'єра, — уточнив він.

— Чи ба! Лише твоя кар'єра! А я думала, йдеться про життя і смерть... Лише твоя кар'єра? І тільки й того!

Очі його гнівно заблищали.

— Моя кар'єра — це моє життя.

— Так ти, виходить, не мужчина, а кар'єрист?

— Я джентльмен.

— Та ти Що! Ну й потішив! Не мужчина він, бачте, а джентльмен. А бути джентльменом, як я зрозуміла, — це і в гріш не ставити усього, що поза кар'єрою, так?

— Я маю на увазі честь.

— А можна поцікавитись, що воно таке?

— Спитати, звичайно, можна. Але якщо тобі такі речі треба пояснювати, то боюсь, мені це не вдасться.

— Ах, не вдасться! Вірю. Ти не поясниш цього — не зможеш, бо поясненню воно не надається.

Зависла напружена мовчанка. Порушив її новий виплеск Мартиної іронії.

— Отже, наробивши купу боргів, ти боїшся, що тебе турнуть із армії. І що ж тоді?.. Тоді що?

Він здригнувся на оте "турнуть" і знову гойднувся в кріслі.

— Так, у мене купа боргів і я знаю, що мене турнуть, — проказав він, заганняючи собі колючку в серце. — Що ж тоді?.. Може, застрелюсь. А може, піду десь офіціантом чи в якусь контору за двадцять п'ять шилінгів у тиждень.

— Ай справді? Чому б і не офіціантом у ресторан "Німеччина"? Чом би й ні? Було б навіть дуже непогано.

— Ах, офіціантом! Чом би й ні! — Тепер була його черга іронізувати. — Та тому "ні", що мені це не личить.

Вона поглянула на нього: яка аристократична довершеність тіла, яка вразлива чуттєвість — і її німецька кров наповнилась шанобою до його старовинного шляхетного роду. Ні, тільки не офіціант! Вона сама цього не переживе. Надто він вишуканий і красивий.

— Авжеж. До того б не дійшло. Навіть як тебе турнуть, ти все одно знайдеш біля кого притулитись. Ти ж як той кіт — приземлишся на лапки.

Але було якраз навпаки. Він був зовсім не такий. У ньому глибоко вкорінилась невіра в себе. А найбільше не вірив він у себе як в особистість. Так, він і розумом не обділений, і аристократ, і показний з себе, і емоційно багато від кого вищий. Та біда була в тому, відчував він сам, що за межами його соціального прошарку він — ніщо, нуль. З гіркотою у серці заздрих він простим робітникам, їхній відвертій самовпевненості, приземленій, майже що тупій зарозумілості. Він міг би повести їх за

собою в самі ворота пекла — бо що йому та небезпека, чи власний біль, коли він верховодить! Але відбери у нього все те — і що він таке? Пульсуючий клопоть безглузлого людського життя.

Їй, простолюдинці, усього цього просто не зрозуміти. Краще залишити її у невіданні. Прикинутись вільним, неприборканим і незалежним перед жінкою, що кохає його, — це він би зміг. Хоча знав, що сам не такий. Він знав, що в цьому світі єдиною цінністю для нього була його кохана. У глибині душі він жадав, щоб то було не так, і носив у серці боязку надію. Але факт залишався фактом. Тому її слова "ти, як той кіт" кольнули його в серце.

— До кого ж я притулюся? До якоїсь, що візьме мене за чоловіка?

Це був вихід, для нього — єдиний і неминучий. Але для його чоловічої гідності це був би остаточний крах. Навіть йому це було зрозуміло.

Його слова вразили її сильніше, ніж подих смерті. Вона воліла, щоб він умер, бо тоді її власне кохання не обернулося б на попіл.

— Що ж, одружуйся, як дуже цього хочеш, — стиха мовила вона надломленим голосом.

— Звичайно.

Залягла довга мовчанка, заповнена відчуттям безпорадності.

Вона озвалася перша:

— Чого ж тебе так лякає подати у відставку і жити на власний заробіток? Інші ж можуть.

— Інші — не я.

Ну чому вона так мучить його?! Це явно їй подобається! Від думки, що його виженуть з армії, боляче стискалось серце — то було гірше, ніж смерть. Він уявив себе у нікчемному цивільному вбранні за якимось лакейським заняттям і здригнувся від огиди. Це був би хрест заважкий для нього.

Ну хто вона така, щоб про це говорити? Вона — це вона, дочка якогось там торговця. А він — це він. Навіщо ж одному розписуватись за другого? Казна— що! Він кохав її і ставився до неї далеко не так, як інші чоловіки до своїх коханок. Він справді любив її і страшенно пишався своєю любов'ю, наче почесною нагородою. Проте розум її мав свої обмеження. Існувала грань, за яку їхня спільність не сягала, тож краще хай залишить його у спокої. І тепер, коли він переживає цю кризу, **свою** кризу, своє падіння, нехай не говорить нічого — їй не зрозуміти. Їй би лиш знущатись над ним!

— Ну чому робота так лякає тебе? — не вгавала вона.

Він звів на неї своє бліде, змарніле обличчя — в сірих очах палали страх і ненависть.

— Робота! — пирхнув він. — Чого ж, на твою думку, я вартий, га? Двадцять п'ять шилінгів! Та й то, якщо пощастить.

Його явне страждання передалось і їй. Вона сиділа приголомшена, втупившись у нього широко розплющеними очима. Він зблід ще дужче. Раптом у неї заворушився сумнів, який викликав холодний жах: чи дійсно усе це так зачіпає його, чи дійсно воно

має для нього аж таке велике значення? Коли він говорив про шилінги, здавалося — це людина знищена, з розтерзаною душею. А вона все вдивлялася в нього, намагаючись розгледіти живу часточку, яка любила її. Але це був не він. Його не стало. Лишилася зблякла фігура у кріслі, з пополотнілим обличчям, що вп'ялося невидючим зором у порожнечу.

Він сидів, дивлячись просто себе, мозок скувала тупа німота. Перед очима мерехтіла свічка. У своїй відчуженості він сприймав її полум'я як живу вогненну лаву, що стрімко витікає з гноту крізь біле місиво: спочатку проривається з глибини пінистим фонтаном, а тоді, втихомирюючись, вирівнює свій плин. Хіба зупиниш цей потік? Він узяв аркуш паперу і на мить перерізавав ним полум'я.

Світло конвульсивно заломилось, і дівчина у червоному здригнулась, наче вийшла з трансу. Вона помітила, що обличчя у нього проясніло, стало уважним. Він майже звільнився від свого світського "я".

— Це неправда? Не так усе й трагічно? Лише болить твоя гордість — ота маленька дурненька гордість? — спитала вона майже благально.

— Моя гордість! — Він дивився на неї ясними незворушними очима. — А хіба моя гордість — це не я? Що я без гордості?

— Ти — це ти. Навіть як і скинуть з тебе цей мундир і викинуть голого на вулицю, ти все одно лишишся сам собою.

Очі його загорілись, він вигукнув:

— "Я це я"! А що воно значить?.. Надягнути на себе цивільне дрантя, як і тягнути, як віл, свою лямку — оце моє "я"?

Вона насупилась.

— А що ж ти значиш для мене — ти сам, такий, яким я тебе знаю? Та ж усе!

— Яке там усе, коли воно нічого не варте, коли ціна йому — плитка шоколаду! Гріш йому ціна! Чи, як ти кажеш, двадцять п'ять шилінгів дрібним службовцем.

Ці слова діткнули її. Мить вона стояла вражена.

— А що ж ти тоді вартий зараз? Ваше благородіє, молодший лейтенанте!

Він лиш махнув рукою.

Вона зиркнула на нього спідлоба і кинула:

— А наше кохання! Воно для тебе що: нічого не важить? Зовсім нічого?

— А що воно може важити для якогось там службовця? І взагалі — що таке кохання? Хіба не губить воно нашу людську гідність, не обертає її в брудну ганчірку? Чого ж, по-твоєму, варте моє кохання, коли я всього лиш попихач, жалюгідна чорнильна нікчема?

— Ну яке це має значення?

— А от таке!

На мить запала мовчанка, яку прорвав новий спалах її гніву.

— Тобі все одно, що я думаю, що відчуваю! — Голос її мало не зривався. — Бачте, скинуть з нього той нещасний мундир з гудзичками, стане він звичайним цивільним — так йому тільки й лишається, що кулю в лоб!

Він уперто мовчав: яка ж бо вона вульгарна. Та й узагалі, вся ця її бридня анітрохи не міняла ситуації.

— Ти що, вже й мене у гріш не ставиш, ти, хитрунчику? Я кохала тебе два роки, всім серцем кохала, а ти брехав мені, пускав туману. А тепер що я маю робити? Він застрелиться, бо, бачте, постраждала його копійчана пиха! О, який же ти бовдур!

— Та годі тобі, — буркнув він.

Як ненавиділа Марта оті його холодні короткі відмовки!

— Ну й стріляйся! — вигукнула вона. — Але тоді ти не будеш вартий і двадцяти шилінгів. — І по паузі додала: — Тоді взагалі не буде мови про якісь там вартості. — Її рот скривився у зневажливій посмішці.

Вони замовкли обоє — нерухомі, чужі. Зрештою вона підвелась і пішла за капелюшком та плащем. Він усвідомив, що вона йде, йде назавжди — і заляк. Тільки не це! Стояв нерухомо, зіщулившись, неначе його шмагали різками. А вона тим часом одягнула капелюшок і, різко майнувши в повітрі вовняним плащем, накинула його на плечі. Чорного шовку капелюшок був прикрашений блискучим пір'ям, а з-під темно-зеленого з синім вовняного плаща визирала яскраво-червона, аж терпка сукня. Яка вона вродлива — справжнісінька мадонна!

— Прощавай, — кинула йому глумливо. — Я пішла.

Він навіть не ворухнувся, немов закутий у кайдани. І вона, трохи повагавшись, пішла до дверей.

Зненацька одним плавним котячим стрибком він опинився коло дверей, загородивши їх спиною. Очі широко відкриті, як у kota, обличчя от-от засліпить її. Вона затремтіла, наче якась рідина хвилиною прокотилась по її нервах.

— Пусти, — беззвучно промовили уста. — Досить з мене.

Його темні очі з широкими, мов у kota, наелектризованими зіницями дивились на неї, наче складали їй ціну. І знову її огорнула хвиля жіночої слабкості.

— Я хочу піти. Так буде краще. Сам знаєш, — благала вона скорена, а його уста ледь стримували посмішку. — Я не потрібна тобі, сам це знаєш. Хочеш лише показати свою владу наді мною. Але ж це підло!

Він не відповів, лиш хтиво примружив очі. Вона відсахнулась, перелякана і водночас зачарована.

— Ні, ти залишишся, — сказав він.

Вона почала опиратись, проте марно.

— Я закричу, — пригрозила вона. — Я осоромлю тебе перед людьми.

Його очі знову примружились у мстивій байдужій посмішці.

— Що ж, клич, — спокійно відповів він.

Від його тихого, вкрадливого, як кішка, голосу по її жилах прокотилась хвиля п'яного збудження.

— І **покличу**, — мовила вона, зухвало зазираючи йому у вічі. Та усмішка в його темних розширених зіницях знову примусила її підкоритись.

— Пусти, чуєш? — упиралася вона.

Тепер його обличчя заясніло відкритою усмішкою.

— Скидай капелюшок, — сказав він.

Спритними пальцями він став виймати з її волосся шпильки, що тримали капелюшок. Скинувши його, взявся розстібати плащ.

Вона сіла в крісло, та за мить підвелась і пішла до вікна. Внизу як і раніше, снували крихітні фігурки. Вона відчинила вікно, вихилилася з нього і заплакала.

Він роздратовано глянув на її постать у довгій яскраво-червоній сукні. Оті вже її вибрики!

— Ти змерзнеш, — сказав він.

Вона ніби й не чула. По її напруженій поставі він здогадався, що вона плаче. Це роззлостило його ще більше, до нестями. Після хвилинного вагання він ступив до неї і взяв за руку. Дотик був м'який і ніжний, проте скоріше настирливий, ніж лагідний.

— Відійди від вікна, чуєш? Холодно ж. — І потягнув її за руку до ліжка. Вони посідали поряд.

— Ну чого ти плачеш? — допитувався він; голос був, ніби й не його: дзвінкий, радісно-збуджений. Сльози її потекли ще дужче. І він став обціловувати її лице, м'яке і свіже, проте тепле й вологе від сліз. Він упивався в неї вустами знову й знову, насолоджуючись теплою солоною вологою. Вона відвернулася і висякала носа. Він чекав чогось іншого, однак — як мило вона пошморгувала носиком.

Раптом вона ковзнула на підлогу біля ліжка і, зарившись у постіль обличчям, голосно заплакала.

— Ні, ти не любиш мене, зовсім не любиш! А я вірила тобі, вірила. І ти хотів, щоб я вірила — а сам не любив, не любив. Я не переживу цього, не переживу!

Він слухав, як з її грудей виринаються незнайомі йому тваринні звуки. Очі його зайнялись торжеством, чоло напружилось, а тіло, здавалось, от-от вибухне від наростаючої в жилах сили. Він м'яко поклав їй на голову руку, м'яко торкнувся обличчя, заритого в постіль.

Вона перестала плакати, витерла обличчя краєм простирадла й сіла коло нього.

— Ти обдурив мене!

— Невже? Тоді я й себе обдурив. — Він відчував, як його розпинає наростаюча сила, мало не сміявся.

— Так, — голос її звучав загадково, як у приреченої. Здавалось, вона цілком поринула у власні думки. Її обличчя знову затремтіло.

— А я так кохала тебе, — тихо промовила вона, і очі її стали виповнюватися слізьми.

Його серце радісно стиснулось.

— Я кохаю тебе, — сказав він, і тамуючи своє шаленство, вилив у дотику і в поцілунку усю свою ніжність.

Вона замотала головою, стала випручуватися з його обіймів. Вирвалась і обернулась до нього лицем. Її терзали страх і сумніви, але диявольські вогники сміхунчики, що ширяли в його зіницях, зачарували її.

— Не муч мене, — спромоглась вона на останній протест.

На його обличчя набігла легка усмішка. Він узяв її лице в долоні й став осипати ніжними поцілунками, що сліпили її, наче дурман. Він почував себе першоджерелом могутньої сили, що виповнювала трепетом кожну його клітину.

Вона підвела голову, розплющила очі — обличчя зволожене, а прекрасні зеленаві очі блискотіли, наче зрошена дощем зелень під грайливим промінням сонця. Вона усміхнулась йому крізь сльози, і він став збирати їх своїми устами, вбирати м'яким молодим вусом.

— Ти б ніколи не застрелився, ніколи, правда? Ти ж мій, так?

— Так, — відповів він.

— Мій увесь? — Голос її піднісся від наростаючого шалу.

— Більше нічий, — одізвався він.

— Тільки мій, — видихнула вона, провалюючись у безодню.

— Так.

І вона немов розчинилась у солодкій незримій безконечній тьмі.

2

Виснажені, вичерпані вони проспали довгу ніч. А під ранок їх почали виповнювати дивні видіння — чи то сон, чи то дійсність. Крізь плетиво солодкої втоми і неясних сновидінь вона почула тихий, проте настирливий стукіт. Насилу прокинулась. Знову стукіт — вона стрепенулась. Стукали у двері — це був ординарець Фрідберга. Враз усе видалось їй диким та абсурдним. Фрідберг спав. Вона поторсала його за плече, почекала, шарпнула сильніше. Він прокинувся обурений, що його розштовхують, але почув стукіт ординарця і прийшов до тями.

— Чую, Генріху! — крикнув він.

Голос його дивно прозвучав. Неначе щось тріснуло. Почувся голос ординарця:

— Пів на п'яту, сер.

Фрідберг автоматично звівся на ноги, запалив світло. Вона відчула, що в голові їй проясніло, як у білий день. Але то був дивний день, фальшивий — мов марево. Фрідберг поклав сірники, став поспіхом одягатися. Її непокоїли його рухи. А сам він був тьмянний і нереальний — щось видиме, але незрозуміле. Вона дивилась, як він одягається, бачила кожен його рух, але не бачила його самого. У ній вирував дратівливий неспокій; свідомість не сприймала навколишнього. Мозок, затягнений загадковою прозорою імлою, хотів зосередитись на чомусь конкретному: он кактус... якийсь чудернацький предмет з червоними квітами... так... але звідкі оці яскраві квіти у цієї земної речі, неживої істоти?.. Яскраво-червоні квіти! Яке чудо! Хіба можна посягнути на їхнє ество? Думки перекинулись на нього: а на його ество? Як можна посягнути на нього, заволодіти ним? Де він? Хто він? Здавалось, вона задихається.

Він занурював обличчя в холодну воду, шукаючи в ній розради. Відчуття було таке, ніби хтось уночі викрав його сутність, неначе він ворухиться у пливучій нестійкій оболонці, а сам уже ніщо. Рухався швидко і вправно, але не усвідомлював того. У голові — туман, душі — як не бувало, і він намагався вернути її. Був якийсь розпливчастий,

наче дух його назавжди покинув тіло.

— Іди сюди, поцілуй мене, — долинуло з ліжка. Він механічно підійшов до неї. Оповивши його руками, вона зазирнула йому в обличчя, неначе її сіро-зелені очі теж хотіли віднайти там його душу.

— Ну, як ти? — спитала вона.

— Все гаразд

— Поцілуй мене.

Він нахилився і поцілував її.

А ясні дивовижні очі, що так лякали його, усе, здавалось, шукали у ньому його самого. Він попав у їхні сильці, наче птах. Вона занурила свої пальці в його м'яке густе волосся і, зібгавши його в долоні, боляче стиснула. З острахом він подумав: що б це могло означати?

— Я спізнюся.

— Так, звичайно, — відповіла вона і відпустила його.

Застібаючи кітель, він поглянув у вікно: усе це ніч, — ніч, що, певно, тягнеться вже цілу вічність. На небі — місяць. А внизу тьманими вогниками жевріють вуличні ліхтарі. То була ніч вічності.

У двері знову постукали.

— Кава, пане, — почувся голос ординарця.

— Залиш під дверима.

Дзенькнула таця.

Фрідберг сів, узувся й рушив до дверей твердою чоловічою ногою. Тепер у своєму мундирі він знову відчув себе поважним і безпечним. Проте незмінно відчував на собі погляд її відкритих, ясних, чаруючих очей, що зі своєї моторошної тиші зазирали йому в саме серце.

— Вип'єш кави? — він уникав її погляду.

— Ні, дякую.

— Ну, ковточок?

— Ні, дякую.

Голос її звучав навіть весело. А очі спостерігали, як він умочує в каву хліб і швидко, машинально їсть. Він не усвідомлював, що робить, однак гаряча кава і розмоклий хліб вочевидь йому смакували.

— Треба вже йти, — сказав він, підводячись.

В її очах, що так нестримно вабили його, була дивна глузлива посмішка. Яка вона вродлива — голова йде обертотом! Як моторошно дивитись на її обличчя, що ніби виблискує витонченою ніжністю. Вона пригорнула до грудей його голову, стиснула її, мов кліщами, і зашепотіла: "Любий! Любий!"

Зрештою відпустила його, і він заглянув їй в очі — в них світилося чарівне марево, що, мабуть, віщувало його погибель.

— Любий, — шепотіла вона, — ти кохаєш мене, так?

— Так, — механічно відповів він.

Чарівне марево, здавалось, перестрибнуло з її очей у його, і він, неначе зачаклований, безвладно сів.

— Тобі що, не треба йти? — Вона злегка поштурхала його, і він підвівся. Затягнув ремінь, одягнув шинель, гостроверхий картуз. От і знову перед нею — молодий офіцер.

Він згадав про свого годинника, що лежав на столі біля ліжка. Почепив його на ланцюжок, ще раз поглянув на її обличчя, що мінилось у відблисках свічки, на густе розпущене волосся — яка ж вона вродлива! Але почуття його вже згасали.

— Тобі щось потрібно? — запитав він.

— Ні, дякую, я буду спати, — відповіла вона, усміхаючись.

І знову в її очах спалахнула і затанцювала дивовижна чарівна іскринка, і знову він відчув, що серце його розтануло в грудях. Її обличчя, таке яскраве і небезпечне, світилось небувалим натхненням.

Він поцілував її востаннє.

— Може загасити свічки?

— Так, любий, я ще посплю.

— Спи, спи — висипайся.

Чарівна іскринка, що виблискувала в її очах, здавалось, перекинулась на нього у смертоносному танку. Вона була прекрасна і зворушлива. Він ніжно торкнув її пучками, тоді різко задув свічки і в слабкому відсвіті місячного сяйва рушив до дверей.

Він пішов. Вона чула, як його чоботи гупали по кам'яних сходах, чула їхнє далеке відлуння на бруківці. Все, пішов. Вона лежала непорушно, оповита мертвотним спокоєм. Не хотілося навіть ворухнутись. Усьому кінець. Лежала непорушно, зовсім знеможена.

Але її знову потурбували. Завітала Тереза.

— Ох, Марто, голубонько, я — до тебе. Сама щось ніяк не можу, — цокотіла вона від холоду.

— Я запалю світло, — мовила Марта, підводячись з ліжка й простягаючи руку за свічкою. — Замкни двері на ключ, хай нас не турбують.

Тереза, сяк-так запнута плащем, з двома товстими змійками кіс, стояла перед нею сонна, розніжена і, як та кішка, прагнула чимскоріше зігрітись.

— Ох, — зітхнула Тереза, — яка холоднеча. — І побігла до грубки.

Марта почула, як зашурхотів совок, затріщали вуглинка, клацнули дверцята. По тому Тереза, тремтячи всім тілом, задріботіла до ліжка та, загасивши свічку, ковзнула до подруги під ковдру. Марта посунулась.

— Ну й холоднеча, — дрижала Тереза, смакуючи тепло, що розтікалося по всьому тілу. — Як добре, що ми — не вони правда? — Її аж пересмикнуло від цієї думки. — Ох! Ви ж наші бідолахи.

— Добре... — озвалась Марта.

— Доброго ранку і на добраніч, моя любя, — видихнула Тереза, засинаючи.

— На добраніч, — відказала Марта.

Якусь мить свідомість ще борсалась у ній, поки не згасла, і вона пірнула у забуття.

У кімнаті запанувала тиша.

А на небі тим часом заходив місяць, розкидаючи між гостроверхих будинків шпилясті тіні. На тлі нічного неба велетенськими темними спорудами випинались дві вежі-близнята; їхній тремтливий дзвін оповіщав час сонному місту. Та ось замерзла бруківка ожила, задзвеніла під каблуками квапливих офіцерів та солдат, які шулились від холоду. Замаячив ліхтар і одночасно почулося торохкотіння підводи. Ліхтар освічував дишель, з-під якого визирало звисле погруддя волів, що коливалося в такт руху. Повільно, але напрочуд зграбно пересуваючи ногами і покиваючи головами, воли тягнули вози під гуркіт масивних коліс. Ах, це і є життя! Яким любим та милим був для Фрідберга кожен такий дріб'язок! Як приємно дзвенять у морознім повітрі його накази. Як приємно дивитись на своїх солдатів, що, наче ведмеді, шаркаючи ногами і жваво притупцюючи від різкого холоду, неохоче шикуються в лави.

Як любо і мило крокувати поряд з ними, чути гучне чап-чалап їхніх важезних чобіт на тлі ідеальної тиші; відчувати поряд себе цю масу людських тіл, згуртованих ним в одне ціле; вловлювати їхній спільний гарячий віддих і одностайний вдих. Фрідберг, мов засуджений на смерть, гостро сприймав кожну дрібницю як неоцінене багатство.

А яка насолода, вийшовши за міську браму і залишивши за плечима розлоге безладне передмістя, пірнути в непроглядну темінь замиської смуги. То було чудо з чудес — мовби розчиняєшся у відкритих просторах нескінченної свободи.

Вони помітили якусь темну постать, що снувала попід темною стіною повітки. А проходячи повз розчинені двері, побачили яскраво освітлені низькі крокви, бліді шовковисті боки корів, які то з'являлись, то зникали. Жінка в червоній хустці одірвала очі від вим'я корови, щоб глянути на солдат, що полчищами велетенських привидів виринали з темряви. Хтось із них гукнув до неї з грайливою зухвалістю. Яку ж чудодійну красу і чарівність таять у собі усі ці дрібнички!

Вони почовгали вниз по замерзлій, зритій борознами дорозі, обабіч якої вишикувались голі дерева. Які вони гарні! Які гарні замерзлі рівчаки! А онде в одному з них срібляста оболонка льоду віддзеркалює місячне сяйво. Він почув, як вона тріснула — це якийсь солдат, що проходив мимо, зумисне торкнувся її носакон чобота. Який приємний звук!

Солдати стиха загомоніли — сперечались, чи вже світає. Срібний серпанок місяця усе ще котився по хвилях недосяжної небесної гладіні. Неначе самоцвіт — очей не відведеш! Невже світанок? А там і день у всій своїй ганебній недовершеності? Він зіщулився. Ця ніч до світу — виняткове чудо.

Так і є. Він побачив, як обрій зайнявся безбарвною блідістю, як ствердла земля, неначе під бетонним покровом, — і замкнувся в собі. Дивився на своїх солдатів як на збрід згуртованих привидів. На їхніх посинілих від холоду обличчях уже відбивалася світанкова блідість. Це наближався день! Він лякав його.

Світало. Фрідберг побачив, як схід заблимав рожевими пасмами, а тоді спалахнув дивовижним багряним сяйвом, що розтеклося по всій землі. Яскраво— червоними блискітками запалахкотів під ногами лід, навіть руки забарвились у червоне, від чого

їхні змахи видавались зловісними і неприродно важкими.

Хвилюючись, потопаючи у вогні, нерішуче підіймалося з-за обрію сонце. Біля дерев у рівчаках залягли чорні тіні, трава вкрилась інеєм, золотом заблищав лід. Осяяні обличчя ожили. Яка казкова чарівність, просто неймовірно! Якби ж ця хвилина тривала вічність!..

Коли о дев'ятій вони зайшли у трактир поспідати, запахи пива й тютюну, що ще не розвіялись від учорашнього дня, роз'ятрили на серці рану й оживили огиду.

Він підійшов до дверей і став дивитися, як чоловіки наминають свій чорний хліб: одні відкушували чималі кусні прямо від буханця, другі шматували його своїми складеними ножичками. Він повеселів. Жінки йшли по воду до криниці, а солдати кидали їм услід грубі жарти. Навіть це було йому до душі.

Але чари розвіювались. Чисте захоплення тануло, спустошуючи серце, і воно обернулось на холодну, застиглу грудку багна. О, то був жах. Йому зсудомило лице — на очі набігли сльози відчаю.

А втім, його чекає робота — важкий насичений день муштри. І поки день триває, він житиме, а от коли скінчиться і його затопить холодне багно відчаю — о, про це краще не думати. А поки що, на службі зі своїми солдатами він — щасливий. Безлюдна місцевість, виснажлива військова муштра — от якби все це було насправді: війна і смерть у нагороду!

До полудня небо затяглося мертвотно сірою пеленою і наче зависло над самою землею. Фрідберг стомився, потомились і солдати — і враз їх пройняв холод, несподівано, як розпач. Хто витримає все це?

І от саме тепер, коли його серце, налите свинцем, завмерло, він мусить подивитися, куди ж він утратив. Мусить нагадати собі про те, який він бовдур, про ті нові борги, що осіли в його серці розм'яким багном. Холоднокровно, з жахаючою безнадійністю усвідомлював він, що з армії його таки виженуть. А потім що? Що — окрім смерті? Зрештою смерть — то єдиний для нього вихід. Що ж — хай буде так.

Солдати все йшли і йшли, заточуючись від знемоги, — під обвислим небом, по замерзлій, мертвій землі. Вони мовчали; важке гупання чобіт гнітило душу. Фрідберг теж знеміг; від холодного вітру задубіло обличчя, а там і весь задубів. Ні про що не думав. У його страдницьку душу наче сипнуло морозом.

Хтось сказав, що, мабуть, піде сніг. Та слова не несли ніякого змісту. Він рухався як годинниковий механізм, з такою ж монотонністю; все у ньому заніміло, наскрізь просякло холодом.

Вони наближались до міста. У надвечірній імлі воно, ще далеко, лягало на душу нестерпним тягарем. О, це потворне передмістя! Як так сталося, що його життя минає у цій миршавій, недоладно-потворній подобі пекла?! Що б усе це значило? Зеленово-жовте світло вуличних ліхтарів цятками в'їдалося в блідий морок раннього присмерку, а люди опуклими тінями снували перед тьмяно освітленими крамницями. З безколірного простору виринали сніжинки і налітали на нього, обліплюючи груди.

Нарешті він завернув додому, щоб змінити одяг, зігрітися й поновити сили, бо був

глевкий і змерзлий, як той чорний безживний хліб, що їли його солдати. Мертвий і мерзлий — як його життя.

Коли він наблизився до будинку, пішов сніг, припорошуючи вулицю. Біля парадних дверей якась незрозуміла метушня: закритий автофургон, люди, поліція. Дамоклів меч, що висів над ним, враз упав. О Боже! Нова ганьба, нові тортури! Він подався вперед. Отак він і переминатиметься з одного страждання на друге — така вже доля людська. Іншого шляху не було — лише це довічне митарство, як не одне, то друге — і так до скону. Дивно, що людське життя таке витривале! Дивно, що люди перетворили його у нескінченне плетиво душевних тортур! Дивно, але факт! Дивно, що якби не людина, страждань не було б — бо не Бог послав їх людині, а той світ, який створила вона сама.

Двоє службовців запхали у фургон щось важке і біле, хряпнули задніми дверцятами і, повернувши лиску ручку, побігли до кабіни. Поїхали. Люди, проте, не розходились. Фрідберг підійшов ближче. Рухався, як той, що переживає велику ганьбу й невимовні страждання, і знав, що говорять про нього. Зійшов сходами до дверей, що відкривалися врізнобіч, штовхнув їх і опинився в прямокутному передпокої.

Він побачив поліцейського, що стояв із записником у руках, розмовляв з домовласником. Тільки-но Фрідберг зайшов, господар, гер Капелл, у якого від тривоги й замішання наморщилось чоло, тицьнув на нього рукою як на злочинця і, ніби виправдовуючись, сказав:

— Ось вам і гер барон фон Фрідберг!

Поліцейський обернувся.

— Добрий вечір! Сталося нещастя! — сказав він з ввічливим нестерпним suffisance[3] чиновника.

— Яке нещастя?!

— У вашій кімнаті знайдено трупи двох молодих дам.

— Трупи?! — скрикнув Фрідберг, очі йому округлились, як у дитини. Він зробився маленьким, безпомічним — як немовля. Поліцейський мав його повністю у своїй владі і міг мордувати скільки завгодно. — Так, — заглянув у записник, — асфіксія від чаду.

Фрідберг стояв, не рухаючись, безглуздо вирячивши очі.

— Прошу пройти нагору.

Поліцейський поважно ступав услід за Фрідбергом. Той піднімався повільно, неначе хребет його розколено навпіл, а ноги от-от перестануть згинатися.

От і спальня. Поліцейський відчинив двері. Слідом за ними увійшов домовласник з лампою в руці. Офіційний допит розпочався.

— Отже, молода дама провела тут минулу ніч?

— Так.

— Ім'я, прошу.

— Марта Гогенест.

— Г-о-г-е-н-е-с-т, — повторив по буквах поліцейський і заніс їх у записник. — Адреса.

Фрідберг відповідав... Оце і був його кінець. Його жива сутність зазнала

смертельного удару. Один живий мрець відповідав другому живому мерцю з непристойною прямолінійністю. Питання — відповіді. Записник заповнювався — по ньому водила рука старого мерця, який записував відповіді молодого, що теж був уже мертвий.

У кімнаті все залишалося без змін: блискуча яскраво-червона сукня м'яким жмутиком лежала там, де її недбало кинуто; навіть зі спинки крісла, як і раніше, кільцями звисали шовкові малинові підв'язки.

Але не дивись — навіщо? Нехай мертві ховають своїх мертвих. Молоді мерці — своїх, старі — своїх. Хіба мерці можуть пам'ятати, якщо вони мерці? Тільки живі пам'ятають і приймуть своїх живих, які відійшли.

[1] Щоб так, то ні (франц.).

[2] Холоднокровність (франц.).

[3] Самовдоволення (франц.).

Переклад: Ірина Бояновська